

| Araştırma Makalesi / Research Article |

Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Tipik Gelişen Kardeşlerinin Davranışsal, Sosyal Ve Duygusal Özellikleri¹

Behavioral, Social And Emotional Characteristics Of Typically Developing Siblings Of Children With Autism Spectrum Disorders

Hatice ŞENGÜL ERDEM², Yeşim FAZLIOĞLU³

Anahtar Kelimeler

anne depresyonu
davranışsal uyum
duygusal özellik
tipik gelişen kardeş
OSB şiddeti

Keywords

behavioral adaptation
emotional characteristic
maternal depression
severity of ASD
typically developing
sibling

Başvuru Tarihi/Received
02.12.2019

Kabul Tarihi /Accepted
06.06.2020

Öz

Bu çalışmada Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan çocukların tipik gelişen kardeşlerinin davranışsal, sosyal ve duygusal özellikleri ile bu özelliklerin otizm şiddeti ve annelerin depresyon düzeyleri ile ilişkisi incelenmiştir. Araştırma, nicel araştırmalardan korelasyonel araştırma ile nedensel karşılaştırma araştırması olarak desenlenmiş ve çalışma grubu araştırma ve karşılaştırma grubu olarak ikiye ayrılmıştır. Araştırma grubunda OSB'li kardeşi olan 90 çocuk (6-16 yaş) ile anneleri, karşılaştırma grubunda ise hem kendisi hem de kardeşleri tipik gelişen 90 çocuk (6-16 yaş) ile anneleri yer almıştır. Veriler annelerden ölçekler aracılığı ile toplanmış ve istatistiksel analizleri yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre OSB'li çocukların kardeşleri sosyal, davranışsal ve duygusal alanlarında daha yoğun uyum zorlukları yaşamakta ve karşılaştırma grubundaki çocuklara göre daha çok dışa ve içe yönelimli davranış sorunları sergilemektedirler. OSB'li kardeşlerin otizm şiddeti arttıkça kardeşlerdeki içe yönelimli ve dışa yönelimli davranış sorunları ve toplam problem düzeyleri artmaktadır. Araştırma grubundaki annelerin depresyon düzeylerinin OSB şiddeti ile anlamlı bir ilişkisi çıkmazken tipik gelişen kardeşlerin tüm özellikleri ile arasında pozitif yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Tüm bu sonuçlar OSB'li çocukların tipik gelişen kardeşlerinin duygusal, sosyal ve davranışsal özelliklerin OSB'den olumsuz yönde etkilendiğini, OSB şiddeti ile annelerin ruhsal özelliklerinin de bu özelliklerde anlamlı bir yordayıcı olduğunu göstermektedir. Araştırma sonucuna göre OSB'li çocukların tipik gelişen kardeşlerin gelişim açısından risk altında olduğu ve kardeşlerle birlikte annelerin de desteklenmesi gerektiği görülmüştür. Tüm aile bireylerini kapsayan sistemli destek ve uyum programlarına ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Abstract

This research aimed to analyse behavioral, social and emotional characteristics of typically developing siblings of children with Autism Spectrum Disorders (ASD) and the relation between these characteristics, autism severity and maternal depression. It is designed as correlational and casual comparative research and participants are divided into two groups as research group and comparison group. Research group included 90 siblings of children with ASD, between the ages of 6-16, along with mother of each child. Comparison group is comprised of 90 typically developing siblings of typically developing children at same age interval as well as their mothers. Mothers are used as informants. The data were collected from mothers by using standardized measurement tools and statistical analysis was conducted. Results indicated that siblings of children with ASD have more difficulty in behavioral, social and emotional areas and show more internalizing and externalizing behavioral problems than comparison group. Results revealed positive relation between autism severity and internalizing, externalizing behavior problems, total problem of siblings. Statistically significant relationship between autism severity and maternal depression level is not revealed but maternal depression is a powerful predictor of all characteristics of siblings. Results from this study provide strong evidence about developmental risk and for the need of support for siblings as well as mothers. There is a need for systematic support and adaptation programs including all family members.

¹ Makale, birinci yazarın doktora tezinin bir bölümünden elde edilmiştir.

² Sorumlu Yazar, İstanbul Medipol Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, İstanbul, TÜRKİYE; <https://orcid.org/0000-0003-2933-8198>

³ Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Edirne, TÜRKİYE; <https://orcid.org/0000-0002-3970-7084>

Extended Abstract

Introduction

Research studies were conducted to reveal how typically developing siblings adjust to sibling with Autism Spectrum Disorder (ASD) (Kaminski & Dewey, 2002; Verte, Roeyers, & Buysse, 2003). Previous researchers tried to find out whether there is any increased risk of having internalizing and externalizing problems in social, emotional and behavioral characteristics and factors or predictors that may cause possible risk in siblings (Benson & Karlof, 2008; Diener, Anderson, Wright, & Dunn, 2015; Moyson & Roeyers, 2011).

Lower social competence as compared to children who have typically developing sibling, feeling shame in social life due to behavioral problems of sibling with ASD, having social problems such as low level of joining youth groups, restricted opportunity to have hobbies and activities (Angell, Meadan, & Stoner, 2012; McVicker, 2013) and academic difficulties (Barak-Levy, Goldstein, & Weinstock, 2010) are negative effects of ASD on typically developing siblings. Higher expected responsibilities at home, additional roles to be felt and restrictions in daily life are revealed as other negative effects (Barak-Levy et al., 2010; Howlin, 1988; Mascha & Boucher, 2006; McVicker, 2013; Petalas, Hastings, Nash, Downey, & Reilly, 2009). About emotional characteristics of siblings, some researchers claim that there is no risk or tendency to show emotional problem behaviors (Dempsey, Llorens, Brewton, Mulchandani, & Goin-Kochel, 2012; Kaminsky & Dewey, 2002; Smith, 2006; Tomeny, Barry, & Bader, 2012; Verte, Roeyers, & Buysse, 2003). Contrary to these results hyperactivity and depression are found as the most common negative emotional effects on siblings (Farber, 2010; Lovell & Wetherell, 2016). Also aggressive behavior is the most commonly reported interaction problem and anger is the usual response (Ross & Cuskelly, 2006). Siblings feel shame and frustration due to their siblings' stereotypical, repetitive and aggressive behaviors (Kaplan, 2013; Mascha & Boucher, 2006; Petalas et al., 2009). Studies investigating behavioral characteristics of sibling of children with ASD indicate that siblings have increased risk to have adjustment problem and internal and external behavioral problems (Farber, 2010; Hasting, 2003b; Lefkowitz, Crawford, & Dewey, 2007; Meyer, Ingersoll, & Hambrick, 2011; Rodrigue, Geffken, & Morgan, 1993; Ross & Cuskelly, 2006).

Autism severity is a factor that may effect both sibling relation and typically developing siblings' social, emotional and behavioral characteristics negatively. Some findings support this claim by saying there is a positive relationships between difficulties and problems of typically developing siblings and severity of autistics traits and problem behaviors (Benson & Karlof, 2008; Hastings, 2003a, 2007; Howlin, 1988; Meyer et al., 2011; Tomeny et al., 2012). It was also found as autism severity increases, the sibling relations have more conflict and less warmth (Hastings & Petalas, 2014; Petalas, Hastings, Nash, Hall, Joannidi, & Dowe, 2012), more anxiety and less support from parents are felt by siblings (O'Laughlin, 2009; Shivers, Deisenroth, & Taylor, 2013). Another factor is maternal depression. Depressive symptoms are more intensive in mothers of children with ASD (Meyer, et al., 2011; Quinter & McIntyre, 2010). As level of depression in mothers increases, depression and anxiety symptoms in siblings may be higher (Orsmond & Seltzer, 2009). Mothers describe sibling's relation between their typically developing child and a child with ASD in terms of more negative aspects (Diener et al., 2015) and cause more conflict between siblings when they approach more critically (Petalas et al., 2012).

In the present study main purpose was to explore behavioral, social, and emotional characteristics of siblings of children with ASD by comparing these characteristics of siblings of children with ASD with siblings who do not any siblings with any disabilities. Autism severity was also measured and relationship between characteristics of siblings of children ASD and autism severity were evaluated. Depression level of mothers in the research group and comparison group were compared and its effect on siblings' characteristics were assessed.

Method

This quantitative research was designed as the correlational and casual comparative research. A total of 180 mothers participated in the research. Participants were divided into two groups as research and comparison group. Research group included 90 mothers who had a child with ASD, aged 3-23 and at least one typically developing child, aged 6-16. Comparison group is comprised of 90 mothers who had just typically developing children, one is between 3-23, the other is 6-16. The data were collected on individually conducted meetings with mothers. Mothers were informed and asked to complete a set of questionnaires. Sociodemographic characteristics of research and comparison groups were collected by a demographics questionnaire. Emotional, behavioral, and social characteristics of siblings were measured by Child Behavior Checklist (CBCL). Mothers completed to the CBCL by answering each item as "Not true," "Somewhat true," or "Certainly true" with regard to the typical developing child in the research group and one typical child between 6-16 for comparison group. Each item is scored 0-2 and item scores are summed. Gilliam Autism Rating Scale-2 (GARS 2) was used as a tool of autism symptom severity in children with ASD. The GARS is a 42 item first caregiver questionnaire that looks for about most common characteristics of ASD between ages 3-22 in three areas; stereotypical behaviors, communication, and social interaction. The scale was standardized to Turkish Society by Diken, Ardiç and Diken (2011) with 1191 participants including children and young adults with ASD. Maternal depression level was measured by Beck Depression Inventory. The data were analyzed by the SPSS.

Result and Discussion

Internalizing subscales in CBCL are anxious/depressed, social withdrawn, and somatic complaints and it was emerged that there was a meaningful difference between two groups and siblings from research group have more internalizing problems ($z=-4.894$, $p<.001$; $z=-5.098$, $p<.001$; $z=-4.9$, $p<.001$; $z=-5.503$, $p<.001$). Externalizing behavioral subscales in CBCL are aggressive behaviors and rule breaking behaviors. According to the results, there was no significant difference in rule breaking behaviors between two groups ($z=-1.523$, $p>.001$). Significant difference was emerged in aggressive behaviors and total externalizing behaviors ($z=-3.967$, $p<.001$; $z=-3.873$, $p<.001$). Social problems, thought problems and attention problems are other subscales of CBCL. Siblings from research group have had more social and attention problems ($z=-3.771$, $p<.001$; $z=-2.000$, $p<.05$).

The relationship between Gilliam Autism Rating Scale's score and subscales' and total score of CBCL was examined. Statistical analysis revealed a significant positive relationship between all scores and structures ($p = .041$, $.048$, $.022 <.05$). These results show that as the severity of autism increases, the difficulties experienced by siblings in emotional, social and behavioral areas increase.

Maternal depression level and how depressive characteristics affect siblings' social, emotional and behavioral characteristics was another question of research. There was a significant difference in depression level of mothers in two groups ($z=-8.258$, $p<.05$). This significant relation was not between Autism Disorder Index and maternal depression level ($p=.149>.05$). According to the results of the analysis regarding the relation between maternal depression and siblings' internalizing, externalizing and total problems, there was a significant positive correlation between the depression levels of mothers and all subscales of siblings ($p = .001 <.01$; $.039 <.05$; $.014 <.05$). Similar statistical difference was also observed between maternal depression level and siblings' social and attention problems ($p=.006<.01$; $.011<.05$).

The current study found out siblings of children with ASD have more internalizing problems. This finding is consistent with research indicating an intensive risk of internalizing problems in siblings of children with ASD (Hasting, 2003b; Lefkowitz, et. al, 2007; Lovell & Wetherell, 2016; Rodrigue et. al, 1993; Ross & Cuskelly, 2006; Verte et. al, 2003; Quintero & McIntyre, 2010). Externalizing problem behaviors were statistically higher in siblings in the research group. This result is supported by some studies (Farber, 2010; Rodrigue et. al, 1993; Verte et. al, 2003). The positive relationship between Autism Disorder Index and siblings' internalizing, externalizing and total problem is supported by other research studies (Benson & Karlof, 2008; Meyer et. al, 2011; Tomeny et. al, 2012). Behavior problems of the child with ASD also predicted less reported warmth and more conflict and rivalry in the sibling relationship (Petalas et. al, 2012).

Maternal wellbeing was an important mediating factor based on previous studies and its relationship with siblings' adaptation skills was measured. Research results indicated that depression level in mothers in the research group was higher than mothers' depression level in the comparison group. There was a positive correlation between all sub-scales and maternal depression level. These results are consistent with some research results (Fisman, Wolf, Ellison, Gillis, & Freeman, 2000; Meyer et. al, 2011; Rao & Beidel, 2009).

As a result, the present study has revealed that typically developing siblings of children with ASD have developmental risk in behavioral, social and emotional adaptation. Having a sibling with ASD cause more internalizing, externalizing, attention and social problems. These problems have significantly positive correlation with depression characteristics of mothers and autism severity in siblings with ASD. It is expected that these findings contribute providing more systematic support to siblings who have adaptation risk due to very consuming nature of ASD.

GİRİŞ

Kardeş kimdir sorusu en az bir ebeveynle birbirine biyolojik yolla bağlı bireylerdir şeklinde oldukça teknik bir şekilde cevaplanırsa da aslında sosyal yönü de olan bir olgudur. Kardeşler ebeveynler aracılığı ile biyolojik olarak birbirlerine bağlı bireyler olarak görülebilir bile aslında kardeşlik daha karmaşık bir ilişkidir (Edwards, Hadfield, Lucey, ve Mauthner, 2006).). Kardeşlik ilişkisi bilgi, algı, tutum, inanç ve duyguları paylaşan iki ya da daha fazla bireyin, bireylerden birinin diğerini fark etmesi ile başlayan fiziksel, sözel ve sözel olmayan etkileşimlerinin bütünüdür (Edwards, Hadfield, Lucey, ve Mauthner, 2006; Cicirelli, 1995). Kardeşler arasındaki ilişkinin sürekliliği kardeşlerin duygusal, bilişsel ve sosyal becerilerini etkilediği kadar pozitif bir özkavram geliştirmelerine de yardımcı olur. Zamanla değişen kardeşlik ilişkisinde kardeşler paylaşmayı, duyguları ifade etmeyi, arkadaşlık kurmayı, sadakati ve desteği öğrenirler (Angell, Meadan, ve Stoner, 2012; Verte, Roeyers, ve Buysse, 2003). Kardeşliğin çocuk gelişimi üzerindeki önemi düşünüldüğünde yetersizliği olan bir kardeşe nasıl uyum sağlandığı hem uygulama hem de teoride araştırılan önemli konulardan biridir (Benson ve Karlof, 2008; Stoneman, 2001; Verte ve diğerleri, 2003). Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), sosyal iletişim ve sosyal etkileşimde yetersizlik ile tekrarlayan, takıntılı davranışlar, sınırlı ilgiler ve etkinliklerde kendini gösteren bir nörogelişimsel bozukluktur (APA, 2013) ve OSB olan kardeşe sahip çocukların OSB'ye nasıl uyum sağladıkları araştırmacılar tarafından araştırılan bir konudur (Kaminsky ve Dewey, 2002; Verte ve diğerleri, 2003). Araştırmalar, OSB'nin özellikleri göz önüne alınarak kardeşlerin sosyal, duygusal ve davranışsal uyumlarında problemler yaşama riski olup olmadığı ve bu riski ortaya çıkaran etkenlerin neler olduğu üzerinde yoğunlaşmaktadır (Benson ve Karlof, 2008; Diener, Anderson, Wright, ve Dunn, 2015; Moyson ve Roeyers, 2011).

OSB'li bir kardeşe sahip olmanın tipik gelişen kardeşlerin sosyal özelliklerini nasıl etkilediği ile ilgili birbirinden oldukça farklı sonuçlar ortaya koyan çalışmalar olduğu görülmektedir. OSB'li kardeşi olan çocukların sosyal yeterliliklerinin tipik gelişen kardeşe sahip çocuklardan daha düşük olduğu belirtilmektedir (Lefkowitz, Crawford, ve Dewey, 2007). OSB olan kardeşler OSB'ye özgü stereotipik ve tekrarlayan davranışlar ile agresif/yıkıcı davranışları toplumsal alanlarda sergilediğinde kardeşler çevredeki kişilerin önyargıları ve yanlış anlamalarından dolayı sorunlar yaşadıklarını ve bundan dolayı utanma, hayal kırıklığı ve kızgınlık hissettiklerini belirtmektedir (Angell ve diğerleri, 2012; Kaplan, 2013; Mascha ve Boucher, 2006; McVicker, 2013; Petalas ve diğerleri, 2009). Hissedilen bu duygular kardeşlerin akran ilişkilerini sürdürmelerini zorlaştırmaktadır (Hastings ve Petalas, 2014). Kardeşler yaratıcı etkinlik, spor gibi sosyal etkinliklere kısıtlı katılım sağlamakta ve sosyal yaşamda zorluklar yaşamaktadır (Barak-Levy, Goldstein, ve Weinstock, 2010). Kardeşlerin sosyal etkinliklere katılımının az olmasını iki sebeple açıklanmaktadır. Bunlardan ilki ailelerin tipik gelişen çocukları için ekstra etkinlikler planlamaya yeterli maddi kaynaklarının ve zamanlarının olmaması (Barak-Levy ve diğerleri, 2010; Macks ve Reeve, 2007; Orsmond ve Seltzer, 2007) ikincisi ise kardeşlerdeki genetik yatkınlıktan dolayı daha içe kapanık kalmaları ve sosyal etkinliklerden kendini çekmeleri, evde kalmak istimeyi tercih etmeleridir (Barak-Levy ve diğerleri, 2010). Bazı araştırmalarda da kardeşlerin özellikle aile yaşamında kendilerine farklı roller üstlendiklerini, kardeşlerine zaman zaman birincil bakıcı olduklarını, ebeveynlerine yardımcı olduklarını, OSB'li kardeşlerinin öfke anlarında onları sakinleştiren kişi olduklarını belirtmişlerdir (Angell ve diğerleri, 2012). Ev yaşamında artan sorumluluklardan dolayı kardeşlerin sosyal yaşamları olumsuz etkilenmektedir (Barak-Levy ve diğerleri, 2010; Howlin, 1988; Mascha ve Boucher, 2006; McVicker, 2013; Petalas, Hastings, Nash, Downey ve Reilly, 2009). McVicker'in (2013) çalışmasında ise kardeşler OSB'li bir kardeşe sahip olmayı kendilerini geliştiren olumlu bir deneyim olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Bazı çalışmalar OSB'li kardeşi olan çocukların davranışsal ve duygusal problemler veya uyum sorunları yaşama açısından daha yüksek risk taşıdığını (Farber, 2010; Lefkowitz ve diğerleri, 2007; Meyer, Ingersoll, ve Hambrick, 2011) ve daha fazla içsel ve dışsal davranış sorunları sergilediklerini (Farber, 2010; Hastings, 2003b; Rodrigue, Geffken, ve Morgan, 1993; Ross ve Cuskelly, 2006) ortaya koymaktadır. Kardeşlerdeki duygusal özellikler arasında hiperaktivite ve depresyon (Farber, 2010; Lovell ve Wetherell, 2016), kızgınlık (Ross ve Cuskelly, 2006), OSB'li kardeşlerin stereotipik ve tekrarlayan davranışlardan dolayı hissedilen hayal kırıklığı (Kaplan, 2013; Mascha ve Boucher, 2006; Petalas ve diğerleri, 2009), gelecekte kardeşe bakma sorumluluğundan dolayı hissedilen endişe (Angell ve diğerleri, 2012; Howlin, 1988) yer almaktadır. Bagemholm ve Gillberg (1991) tarafından yapılan çalışmada OSB'li kardeşi olan çocuklar zihinsel engelli ve tipik gelişim gösteren kardeşi olan çocuklarla karşılaştırılmış ve OSB'li kardeşlerin gelecekte ilgili daha çok endişe duyduklarını, daha fazla yalnızlık hissettiklerini ve akranlarıyla daha çok problem yaşadıklarını belirtmiştir. Kardeşler kişisel sınırların ihlal edildiğini veya özel yaşam alanının kalmamasından dolayı kendilerini kısıtlanmış hissettiklerini, bu kısıtlılıkları telafi için kendilerinden ödün verdikleri ve kendilerini kardeşlerine adadıkları belirtmektedir (McVicker, 2013). Bazı çalışmalar ise tipik gelişen kardeşlerin davranışsal ve duygusal uyum açısından herhangi bir risk altında olmadığını ortaya koymaktadır (Dempsey, Llorens, Brewton, Mulchandani, ve Goin-Kochel, 2012; Kaminsky ve Dewey, 2002; Smith, 2006; Tomeny, Barry, ve Bader, 2012; Verte ve diğerleri, 2003). Shivers, Deisenroth ve Taylor (2013), çalışmalarında kardeşlerde kaygı veya ilişkili bir duygusal durum ortaya çıkmadığını bildirmiştir.

OSB'li kardeşlerin OSB şiddeti tipik gelişen kardeşlerin davranışsal, duygusal ve sosyal özelliklerini etkileyen faktörlerden biridir. Bazı araştırmalarda OSB'li kardeşin problem davranışları ve OSB belirtilerinin yoğunluğu ile tipik gelişen kardeşlerinin yaşadıkları zorluklar veya problemler arasında pozitif yönde ilişki ortaya çıkmıştır (Benson ve Karlof, 2008; Hastings, 2003a, 2007; Howlin, 1988; Meyer ve diğerleri, 2011; Tomeny ve diğerleri, 2012). OSB'li çocukların davranış sorunlarının sıklığı kardeşlerde de davranış sorunlarına neden olmakta (Mohammadi ve Zarafshan, 2014; Petalas ve diğerleri., 2012) ve kardeşlik ilişkisinin daha çok çatışmalı ve daha az sıcak/yakın bir ilişki yapmaktadır (Hastings ve Petalas, 2014; Petalas ve diğerleri, 2012). Aynı zamanda OSB özelliklerin yoğunluğu kardeşlerde yüksek kaygıya neden olmakta (Shivers ve diğerleri, 2013), OSB yoğunluğu arttıkça kardeşlerin ebeveynlerinden hissettikleri destek azalmaktadır (O'Laughlin, 2009).

Annelerin psikolojik yönden iyi olması tipik gelişen kardeşlerin özelliklerini etkileyebilecek diğer önemli bir etkidir çünkü anneler stres altında diğer çocuklarına daha az zaman ve enerji harcamakta ve bu da ilişkileri olumsuz etkileyip kardeşlerin uyumunu bozmaktadır (Hasting, 2003b). OSB'li çocukların annelerinde depresif belirtiler daha yoğundur (Meyer ve diğerleri, 2011; Quintero ve McIntyre, 2010) ve annelerdeki depresyon düzeyi arttıkça tipik gelişen çocuklarındaki depresyon ve kaygı ile ilgili semptomlar artmaktadır (Orsmond ve Seltzer, 2007). Annelerin OSB'li çocuklarının kardeşlik ilişkisini düzenlemede güçlükler yaşadıkları ve kardeşlik ilişkisini düzenlemek için desteğe gereksinimleri olduğu ortaya konmuştur (Topaloğlu, 2011). Anneler OSB'li çocukları ile tipik gelişen çocuklarının kardeşlik ilişkisini daha olumsuz yönler üzerinden tanımlamakta (Diener ve diğerleri, 2015) çocuklarına karşı eleştirel olduklarında kardeşler arasında daha çok çatışmaya neden olmaktadır (Petalas, Hastings, Nash, Hall, Joannidi, ve Dowey, 2012). Depresyon düzeyi yüksek annelerin ortaya koyduğu olumsuz davranış ve duygular tipik gelişen çocukları için risk oluşturmaktadır çünkü anneler değişik gelişimsel ihtiyaçları olan çocuklarının ihtiyaçlarını veya taleplerini karşılamada ve etkili disiplin ile duygusal destek sağlamakta daha az etkili olmaktadır (Meyer ve diğerleri, 2011).

Bu çalışmada OSB'li kardeşi olan çocukların sosyal, duygusal ve davranışsal özellikleri OSB'li kardeşi olmayan çocukların özellikleri ile karşılaştırılmış ve OSB'li kardeşi olan çocukların özelliklerinin OSB şiddeti ve annelerin depresyon düzeyleri ile ilişkisi incelenmiştir. Araştırma bulguları ile OSB'li çocukların kardeşlerinin bu alanlarda gelişimsel bir risk altında olup olmadıklarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır: “(a) OSB'li kardeşi olup kendisi tipik gelişen kardeşlerin davranışsal, duygusal ve sosyal özellikleri hem kendisi hem de kardeşleri tipik gelişen kardeşlerin özelliklerinden farklı mıdır? (b) OSB'li kardeşi olup kendisi tipik gelişen kardeşlerin davranışsal, duygusal ve sosyal özellikleri ile OSB'li kardeşin OSB şiddeti arasında nasıl bir ilişki vardır? (c) OSB'li çocuğu olan ve olmayan annelerin depresyon düzeyleri arasında nasıl bir fark vardır? (d) OSB'li kardeşi olup kendisi tipik gelişen kardeşlerin davranışsal, duygusal ve sosyal özellikleri ile annelerin depresyon düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır? (e) OSB'li çocuğu olan annelerin depresyon düzeyleri ile OSB'li çocuklarının OSB şiddeti arasında nasıl bir ilişki vardır?” şeklinde belirlenmiştir. Araştırma bulguları tipik gelişen kardeşlerin OSB'den nasıl etkilendiğinin ve bu etkileri ortaya çıkarak etmenlerin tanımlanabilmesi, kardeşlere yönelik uygun destek programlarının geliştirilebilmesi ve gerekirse tüm ailenin sistematik şekilde desteklenmesinin gerekliliğini ortaya koymak açısından önemlidir.

YÖNTEM

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden korelasyonel araştırma ile nedensel karşılaştırma araştırması türleri kullanılmıştır. Çalışmada OSBli kardeşi olan tipik gelişen çocuklardan oluşan araştırma grubu ile OSBli kardeşi olmayan karşılaştırma grubunun özelliklerinin karşılaştırılmasında nedensel karşılaştırma türü kullanılırken, OSB yoğunluğunun ve annelerin depresyon düzeylerinin tipik gelişen kardeşlerin özellikleri ile ilişkisinin belirlenmesinde korelasyonel araştırma kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 6-18 yaş aralığında olan 180 çocuk ile anneleri olmak üzere toplam 360 kişiden oluşmaktadır. Çalışma grubu araştırma ve karşılaştırma olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. İlk grup olan araştırma grubunu OSB'li kardeşi olup kendisi tipik gelişen 90 çocuk ve annelerinden oluşturmaktadır. İkinci grup olan karşılaştırma grubunu ise hem kendisi hem de kardeşi tipik gelişim gösteren 90 çocuk ile anneleri oluşturmaktadır. Araştırma grubundaki kardeşlerin yaş ortalaması 10.22dir (ranj: 6-17 yaş; ss:2.37). Kardeşlerin %56.7'si kızlardan %43.3'ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Yine 90 çocuktan %56.7'si OSB'li kardeşten büyük iken %36.7'si küçük, %6.7'si ise OSB'li kardeşle ikizdir. Araştırma grubundaki annelerin yaş ortalaması 36.9dur (ranj: 25-48 yaş; ss: 3.19). 85 annenin medeni durumu 'evli' iken 3 anne 'boşanmış', 1er anne ise 'bekar' ve 'ayrı yaşıyor' şeklindedir. Annelerin %87.8'si ev hanımıdır. Eğitim durumuna bakıldığında ise annelerin 51'i ilkokul, 14ü lise, 14ü üniversitesi ve 8i ortaokul mezunudur. Karşılaştırma grubundaki kardeşlerin yaş ortalaması 10.16dir (ranj:6-16 yaş; ss: 2.18). Kardeşlerin %47.8'ini kızlar, %52.2'sini erkekler oluşturmaktadır. Karşılaştırma grubundaki 90 annenin yaş ortalaması 38dir (ranj: 28-50 yaş; ss: 3.45). 87 annenin medeni durumu 'evli' iken 1 anne 'boşanmış', 2 anne ise 'bekar'dır. Annelerin 72si ev hanımıdır. Eğitim durumuna bakıldığında ise %35.6 ile 32 anne ilkokul, %30.7 ile 27 anne lise, %18.2 ile 16 anne üniversite ve %14.4 ile 13 anne ortaokul mezunu olduğunu belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları

Sosyo-Demografik Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından aileye yönelik sosyo-demografik bilgilere ulaşabilmek amacı ile bir bilgi formu geliştirilmiştir. Bu form araştırmaya katılan ebeveyn tarafından doldurulmuştur. Form araştırma ve karşılaştırma grubu için iki farklı şekilde hazırlanmıştır. Formlarda anneler, tipik gelişim gösteren kardeşler ve OSB'li kardeşler ile ilgili sorular yer almaktadır. Formlar temelde üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde 7 soru yer almakta ve bu sorularla formu dolduran ebeveynin yaş, meslek, eğitim durumu, medeni durum özellikleri ile toplam çocuk sayısı ve ailedeki toplam kişi sayısı ile ilgili veriler elde etmek amaçlanmıştır. İkinci bölümde ise araştırma grubu formunda OSB'li çocuk, karşılaştırma grubu için de çalışmaya katılan tipik gelişim gösteren çocuğun yine tipik gelişim gösteren diğer kardeşi ile ilgili cinsiyet ve yaş değişkenlerine dair sorular yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise çalışmaya katılan tipik gelişim gösteren kardeşlere dair 8 soru yer almaktadır. Bu sorular kardeşlerin yaş, cinsiyet, sağlık durumu ile ilgilidir.

6-18 Yaşlar Arasındaki Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği (CBCL/6-18)

Ölçek, 6-18 yaş grubu çocuk ve gençlerin sorun davranışlarını anne-babalarından ya da onlara bakım verenlerden elde edilen bilgiler doğrultusunda değerlendirmeyi amaçlayan ve Thomas Achenbach ile Craig Edelbrock tarafından 1979 yılında geliştirilen bir araçtır (Akçakın, 1985). Ölçek 113 problem maddesi ve 20 sosyal yeterlilikle ilgili maddeden oluşmaktadır. Sorun davranışlar son 6 ayda görülme sıklık derecesine göre 0 (doğru değil), 1 (bazen doğru) ve 2 (her zaman doğru) olarak derecelendirilir ve maddeler çeşitli alt ölçekler içinde gruplandırılır. Ölçekten “içe yönelim” ve “dışa yönelim” olarak iki ayrı davranış belirti puanı elde edilmektedir. İçe yönelim grubunu “anksiyete/depresyon, sosyal içe dönüklük/depresyon ve somatik yakınmalar”, dışa yönelim grubunu ise “kurallara karşı gelme ve saldırgan davranışlar” alt testlerinin toplamı oluşturmaktadır. Ayrıca, her iki gruba da girmeyen “sosyal sorunlar, düşünce sorunları ve dikkat sorunları” alt testleri yer almaktadır. Ölçeğin tümünden “toplam problem” puanı elde edilmektedir. Ölçeğin Türk örnekleme üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çalışması Melda Akçakın ve Neşe Erol tarafından yapılmış ve norm çalışmalarına 5241 çocuk dahil edilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliği için yapılan faktör analizinde her bir maddenin faktör yük değerinin .39 ile .85 arasında anlamlı olduğu ve genel olarak maddelerin %99’unun ölçülmesi amaçlanan belirtileri anlamlı ($p<.01$), pozitif ve tatmin edici düzeyde ölçtüğü saptanmıştır. Ölçeğin uyum geçerliliği için Güçler ve Güçlükler Ölçeği (SDQ) ile korelasyonu incelendiğinde ise toplam puanlar arasında .80 düzeyinde korelasyon katsayısı elde edilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik çalışmasında test-tekrar test güvenilirlik katsayıları ile iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. “Toplam problem” puanları değerlendirildiğinde ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği 0,84, iç tutarlılığı 0,93 olarak bulunmuştur. Diğer sendrom ve tanı alt ölçeklerinde de test-tekrar test güvenilirlik katsayıları 0,67 ile 0,80 arasında; iç tutarlılık katsayıları ise 0,63 ile 0,91 arasında değiştiği ve güvenilirlik katsayılarının anlamlı derecede yüksek olduğu belirtilmiştir (Erol & Şimşek, 2010).

Gilliam Otistik Özellik Derecelendirme Ölçeği (GOBDÖ-2-TV)

Ölçek, otistik bozukluğu karakterize eden davranışlar sergileyen 3-23 yaşlar arasındaki bireylerin farklı amaçlar için değerlendirilmesini sağlayan bir derecelendirme ölçeğidir. Ölçek, James Gilliam tarafından 2005 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlama çalışmaları Diken, Ardıç ve Diken tarafından yürütülmüştür. GOBDÖ-2-TV; Stereotip Davranışlar, İletişim ve Sosyal Etkileşim ile ilgili olmak üzere spesifik, gözlemlenebilir ve ölçülebilir davranışları içeren maddelerin yer aldığı üç alt ölçekten oluşmaktadır. Her alt ölçekte 14 olmak üzere GOBDÖ-2-TV’de toplam 42 madde yer almaktadır. Maddeler görüşe dayalı dörtlü bir derecelendirme ile puanlanmaktadır. GOBDÖ-2-TV’nin Türkiye uyarlaması pilot çalışması 3 ile 21 yaşları arasında, 436 otistik bozukluk tanısı almış birey üzerinde yapılmıştır. GOBDÖ-2-TV’nin uyarlaması için ana çalışma ise, yaşları 3-23 arasında değişen otistik bozukluk tanısı almış, Türkiye’nin farklı illerinde (21 il) yaşayan 1191 çocuk ve ergen üzerinden yapılmıştır (Diken, Ardıç, & Diken, 2011)

Geçerlik çalışması ölçekte yer alan maddelerin madde ayırt edicilik değerlerinin 0.25 ile 0.57 arasında değiştiğini göstermiştir. Doğrulayıcı faktör analizi ölçeğin faktör yapısının doğrulandığını göstermiştir. Ölçeğin güvenilirlik çalışmalarında ise iç tutarlılık ve test-tekrar test güvenilirliğine bakılmıştır. İç tutarlılık için hesaplanan Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı Sosyal Etkileşim alt ölçeği için 0.85, İletişim alt ölçeği için 0.77, Stereotip Davranışlar alt ölçeği için 0.79 ve toplam ölçek için 0.88 olarak bulunmuştur. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik analizlerinde ilk ölçme ile ikinci ölçme arasında; Sosyal Etkileşim alt ölçeğinin 0.99, İletişim alt ölçeğinin 0.99, Stereotip Davranışlar alt ölçeğinin 0.98 ve Otistik Bozukluk İndeksi puanının 0.94 korelasyon katsayılarına sahip olduğu görülmüştür (Diken, Ardıç, & Diken, 2011; Diken, Ardıç, Diken, & Gilliam, 2012).

Beck Depresyon Envanteri (BDE)

Envanter Beck tarafından gençler ve yetişkinlerde depresyonun davranışsal bulgularını ölçmek amacıyla 1961 yılında geliştirilmiştir (Beck, 1974). Envanterde depresyona özgü davranışlar ve semptomlar bir dizi cümle ile tanımlanmıştır ve her bir cümleye sayı olarak 0-3 arasında numara verilmiştir. Envanteri dolduran kişilerden son bir hafta içinde kendilerini en iyi ifade ettiklerini düşündükleri maddeleri işaretlemeleri istenir. Envanter yirmi bir maddeden oluşmaktadır ve maddeler hafif formdan şiddetli forma göre sıralanmıştır. Şiddet olarak; 0-9= Minimal, 10-16= Hafif, 17-29= Orta, 30-63= şiddetli, şeklinde yorumlanmaktadır. Formun Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği Hisli (1989) tarafından yapılmış olup, ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0.80 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışmasında kesme puanının 17 olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Ölçekten alınacak toplam puan 0-63 arasında değişmektedir (Kılınc & Torun, 2011; Öner, 1997).

Verilerin Toplanması

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan araştırma ve karşılaştırma grupları için veriler ayrı ayrı toplanmıştır. Araştırma grubundaki kardeşlerle ilgili veriler için İstanbul ilinin değişik ilçelerinde yer alan özel eğitim kurum ve okulları ziyaret edilerek ve kurumlardaki yetkili kişilerle görüşülerek çalışmada katılımcı olma şartlarını karşılayan çocuklara ve annelerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Kurumlardaki yetkililer aracılığı ile 3-23 yaş aralığında OSB olan ve 6-16 yaş aralığında tipik gelişim gösteren çocuğa sahip annelere ulaşılmıştır. Ailelere çalışma ile ilgili bilgi verilmiş ve katılmayı kabul edenler ile randevu sistemi ile ağırlıklı olarak özel eğitim kurum ve okullarında bireysel görüşmelerle veriler toplanmıştır. Araştırma grubundaki anneler ile merkezlerde veya kurumlarda görüşülebilmesi durumunda araştırmacı ev ziyaretlerinde bulunmuş ve uygulamayı yürütmüştür. Araştırma grubundaki ölçme araçları paket haline getirilmiş ve paketler 1-90 arasında numaralandırılmıştır. Araştırma grubunun paketinde annelerden elde edilecek veriler için Çocuk Davranışları Değerlendirme Ölçeği+Sosyodemografik Bilgi Formu+GOBDÖ-2-TV+Beck Depresyon Envanteri yer almıştır. Çalışma grubundaki tüm uygulamalar araştırmacının da yer aldığı yüzyüze görüşmelerle gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın karşılaştırma grubunu oluşturan 90 çocuk ve anneleri için veriler İstanbul ilinin çeşitli ilçelerinde bulunan anasınıfları, ilkokul, ortaokul ve lise düzeylerindeki okullar aracılığı ile elde edilmiştir. Her iki grubun benzerliğini sağlamak için bu ilçelerin çalışma grubu verilerinin toplandığı ilçelerle aynı olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmacı okulları ziyaret etmiş, okul rehberlik servisi ile işbirliği sağlayarak 6-16 yaş aralığında olup 3-23 yaş aralığında en az bir kardeşi olan öğrencilerin aileleri ile rehberlik servisi aracılığı ile iletişime geçmiştir. Ailelerin kabul etmesi durumunda yine annelerle toplu ölçek uygulamaları için randevu verilmiştir. Araştırmacı randevu günü okulları tekrar ziyaret etmiş ve ölçek uygulaması için annelerle buluşmuştur. Herhangi bir nedenle gelemeyen annelere de okullarda öğrenim gören çocukları aracılığı ile ölçekler set halinde gönderilmiştir. Karşılaştırma grubu için de bir ölçek paketi oluşturulmuş ve bu paketler de 1K-90K şeklinde numaralandırılmıştır. Bu paketlerde Çocuk Davranışları Değerlendirme Ölçeği+Sosyodemografik Bilgi Formu+Beck Depresyon Envanteri yer almıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri SPSS kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmanın alt amaçlarına uygun olarak belirlenen yöntemlerde normal dağılım gösteren yapılar için T-Test, Tek Yönlü Varyans Analizi ve Pearson Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Normal dağılım göstermeyen yapılarda ise Mann-Whitney U testi, Kruskal Wallis testi ve Spearman Sıra Korelasyonu kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde ölçme araçları ile elde edilen veriler araştırma soruları ile paralel olarak tablolarla verilmiş ve açıklanmıştır. Araştırmanın birinci sorusu olan araştırma ve karşılaştırma grubundaki kardeşlerin davranışsal, duygusal ve sosyal özellikleri arasında farklılıkların anlamlılığı ile ilgili veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma ve karşılaştırma grubu Davranış Değerlendirme Ölçeği sonuçları

	OBS'li Kardeş	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Anksiyete/Depresyon	Yok	83	66.34	5506.50	-4.894	.000
	Var	86	103.01	8858.50		
Sosyal İçe Dönüklük/Depresyon	Yok	90	70.56	6350.50	-5.098	.000
	Var	89	109.66	9759.50		
Somatik Yakınmalar	Yok	87	69.63	6058.00	-4.900	.000
	Var	88	106.16	9342.00		
Toplam İçe Yönelim	Yok	83	63.63	5281.50	-5.503	.000
	Var	85	104.88	8914.50		
Kurallara Karşı Gelme Davranışı	Yok	87	82.00	7134.00	-1.523	.128
	Var	87	93.00	8091.00		
Saldırgan Davranış	Yok	89	73.88	6575.00	-3.967	.000
	Var	88	104.30	9178.00		
Toplam Dışa Yönelim	Yok	86	71.49	6148.00	-3.873	.000
	Var	85	100.68	8558.00		
Sosyal Sorunlar	Yok	88	74.14	6524.50	-3.771	.000
	Var	88	102.86	9051.50		
Düşünce Sorunları	Yok	86	79.03	6796.50	-1.801	.072
	Var	84	92.13	7738.50		
Dikkat Sorunları	Yok	87	80.34	6990.00	-2.000	.045
	Var	88	95.57	8410.00		
Toplam Problem Düzeyi	Yok	83	72.74	5965.00	-2.746	.006
	Var	82	93.13	7730.00		

Tablo 1'de OSB'li kardeşi olan ve olmayan çocukların Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Ölçeği ile elde edilen içe yönelim düzeyleri, dışa yönelim düzeyleri, sosyal sorunlar, düşünce sorunları ve dikkat sorunları ile toplam problem düzeyleri ile ilgili veriler yer almaktadır. Ölçek, içe yönelimi anksiyete/depresyon, sosyal içe dönüklük/ depresyon ve somatik yakınmalar alt ölçekler ile değerlendirmektedir. İstatistiksel analiz için Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Tüm alanlarda iki grup arasında anlamlı fark bulunmuştur. OSB'li kardeşi olan çocukların anksiyete/depresyon, sosyal içe dönüklük/depresyon ve somatik yakınmalar ile toplam içe dönüklük açısından karşılaştırma grubuna göre daha yoğun özellikler göstermektedir. Dışa yönelim, kurallara karşı gelme ve saldırgan davranışlar alt ölçekleri ile değerlendirilmiştir. İstatistiksel analiz için Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Sonuçlar incelendiğinde kurallara karşı gelme davranışı alt ölçeğinde iki grup arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmazken, saldırgan davranışlar alt ölçeğinde ve toplam dışa yönelim puanlarında gruplar arasında anlamlı fark ortaya çıktığı görülmektedir. OSB'li kardeşi olan çocukların saldırgan davranış ve toplam dışa yönelim açısından karşılaştırma grubuna göre daha yoğun özellikler göstermektedir fakat kurallara karşı gelme davranışları açısından da anlamlı bir fark yoktur. Ölçekte herhangi bir gruba girmeyen sosyal sorunlar, düşünce sorunları ve dikkat sorunları düzeyleri ile ilgili yapılan analiz sonucuna göre sosyal sorunlar ve dikkat sorunları alanlarında iki grup arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmış, fakat düşünce sorunları alanında anlamlı fark ortaya çıkmamıştır. İstatistiksel analizlere göre araştırma grubundaki kardeşler sosyal alanlarda ve dikkat konusunda daha yoğun sorunlar yaşamaktadır.

Tablo 1’de ayrıca OSB’li kardeşi olan ve olmayan çocukların Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Ölçeği ile elde edilen toplam problem düzeyleri de yer almaktadır. İstatistiksel analiz için Mann-Whitney U testi kullanılmış ve iki grup arasında anlamlı fark bulunmuştur. Sıra ortalamaları dikkate alındığında OSB’li kardeşe sahip olan araştırma grubunun toplam problem düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın ikinci sorusu olan OSB’li kardeşi olup kendisi tipik gelişen kardeşlerin davranışsal, duygusal ve sosyal özellikleri ile OSB’li kardeşin OSB şiddeti arasında nasıl bir ilişki olduğu ile ilgili veriler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Otistik Bozukluk İndeksi ile kardeş özellikleri ilişkisi

		Otistik Bozukluk İndeksi (OBİ)
İçer Yönelim	PearsonCorrelationCoefficient	,223
	Sig. (2-tailed)	,041
	N	85
Dışa Yönelim	Spearman'srhoCorrelationCoefficient	,215
	Sig. (2-tailed)	,048
	N	85
Toplam Problem	Spearman'srhoCorrelationCoefficient	,251
	Sig. (2-tailed)	,022
	N	83

Tablo 2’te OSB’li kardeşlerin Gilliam Otistik Bozukluk Dereceleme Ölçeği ile elde edilen ve OSB’nin şiddetini veren Otistik Bozukluk İndeksi (OBİ) ile araştırma grubundaki tipik gelişen kardeşlerin Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Ölçeği ile elde edilen tüm alt alanlardaki ilişkisi yer almaktadır. İstatistiksel analiz için Pearson Korelasyon Katsayısı ve Spearman Sıra Korelasyonu kullanılmıştır. İstatistiksel analizler sonucunda tüm puanlar ve yapılar arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar OSB şiddeti arttıkça kardeşlerin duygusal, sosyal ve davranışsal alanlarda yaşadıkları zorlukların arttığını göstermektedir.

Araştırmanın üçüncü sorusu araştırma ve karşılaştırma grubundaki annelerin depresyon düzeyleri arasındaki fark için Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Uygulanan Beck Depresyon Ölçeği sonuçlarının iki gruptaki anneler arasında yüksek düzeyde anlamlı bir fark gösterdiği ortaya çıkmıştır ($z=-8.258, p<.05$). Sonuçlara göre OSB’li bir çocuğa sahip olmak annelerin depresyon düzeylerini yüksek düzeyde etkilemektedir.

Araştırma grubundaki annelerin depresyon düzeyleri ile OSB’li çocuklarının OSB şiddeti arasındaki ilişki ve yine araştırma grubundaki annelerin depresyon düzeyleri ile tipik gelişen kardeşlerin davranışsal, sosyal ve duygusal özellikleri arasındaki ilişki araştırmanın dördüncü ve beşinci sorularını oluşturmaktadır. Bu sorularla ilgili bulgular Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Annelerin depresyon düzeyi ile kardeş özellikleri ve Otistik Bozukluk İndeksi (OBİ) ilişkisi

		Anne Depresyon Düzeyi
OBİ	PearsonCorrelation	,153
	Sig. (2-tailed)	,149
	N	90
İçer Yönelim	PearsonCorrelationCoefficient	,365
	Sig. (2-tailed)	,001
	N	85
Dışa Yönelim	PearsonCorrelationCoefficient	,225
	Sig. (2-tailed)	,039
	N	85
Toplam Problem	PearsonCorrelationCoefficient	,268
	Sig. (2-tailed)	,014
	N	79
Sosyal Sorunlar	PearsonCorrelationCoefficient	,290
	Sig. (2-tailed)	,006
	N	88
Düşünce Sorunları	PearsonCorrelationCoefficient	,075
	Sig. (2-tailed)	,498
	N	84
Dikkat Sorunları	PearsonCorrelationCoefficient	,270
	Sig. (2-tailed)	,011
	N	88

Tablo 3’de OSB’li çocuğu olan annelerin depresyon düzeyleri ile OSB’li çocuklarının OSB’ye özgü özellikleri gösterme yoğunluğunu ifade eden Otistik Bozukluk İndeksi (OBİ) arasındaki ilişki yer almaktadır. İstatistiksel analiz için Pearson Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre annelerin depresyon düzeyleri ile OSB’li çocukların OSB şiddeti arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Annelerin depresyon düzeylerinin OSB’li çocuklarının OSB’ye özgü özellikleri gösterme yoğunluğuna göre değişmediği sonucuna varılabilir.

Tablo 3’de ayrıca araştırma grubundaki annelerinin depresyon düzeyleri ile tipik gelişen çocuklarının içer yönelim, dışa yönelim, toplam problem düzeyleri ile sosyal, düşünce ve dikkat sorunları arasındaki ilişki yer almaktadır. İstatistiksel analiz için Pearson

Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre annelerin depresyon düzeyleri ile kardeşlerin düşünce sorunları alt alanı dışında tüm alt alanları arasında anlamlı pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre annelerin depresyon özellikleri yoğunlaştıkça tipik gelişen çocuklarının içe yönelim, dışa yönelim ve toplam problem düzeyleri ile sosyal ve dikkat sorunları artmaktadır.

TARTIŞMA

Bu araştırmada, OSB'li kardeşi olan ve kendisi tipik gelişen kardeşlerin davranışsal, sosyal ve duygusal özellikleri ile bu özelliklerin annelerin depresyon düzeyleri ve OSB'li kardeşin OSB şiddeti ile olan ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, OSB'li bir kardeşe sahip olmak tipik gelişen kardeşlerde davranışsal, duygusal ve sosyal alanlarda sorunlara yol açmakta, kardeşlerin psikososyal gelişiminde risk oluşturmakta ve bu risk OSB'li kardeşin OSB şiddeti yoğunlaştıkça artmaktadır. Araştırma bulgularında OSB'li çocuğu olan annelerin depresyon düzeyleri ile OSB şiddeti arasında anlamlı bir ilişki çıkmazken, kardeşlerin psikososyal alanlardaki sorunları arasında anlamlı pozitif bir ilişki çıkmıştır. Çalışmada araştırma ve karşılaştırma grupları arasında 'anksiyete/depresyon', 'sosyal içe dönüklük/depresyon' ve 'somatik yakınmalar' alt başlıkları ile değerlendirilen içe yönelimli duygusal özelliklere ilişkin veriler karşılaştırıldığında OSB'li kardeşi olan çocukların duygusal özelliklerine yönelik içe yönelim sorunlarının karşılaştırma grubuna göre istatistiksel olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın bu sonucu OSB'li çocukların kardeşlerinin daha yoğun içe yönelimli sorunlar gösterdiğini ortaya koyan çalışmalar tarafından desteklenmektedir (Hasting, 2003b; Lefkowitz ve diğerleri, 2007; Lovell ve Wetherell, 2016; Rodrigue ve diğerleri., 1993; Ross ve Cuskelly, 2006; Verte ve diğerleri, 2003; Quintero ve McIntyre, 2010).

İçe yönelim davranış sorunlarına yönelik araştırma bulguları ve yapılmış diğer çalışmalara daha yakından bakıldığı zaman araştırmanın da ortaya koyduğu gibi OSB'li çocukların kardeşlerinde karşılaştırma gruplarından daha yüksek kaygı ve depresyon ortaya çıkmıştır (Fisman, Wolf, Ellison, Gillis, ve Freeman, 2000; Gold, 1993; Rao ve Beidel, 2009). Bazen OSB'ye zihinsel yetersizlik gibi durumların eşlik etmesi kardeşlerdeki duygusal problemlerin daha yoğun olarak yaşanmasına neden olmaktadır (Petalas ve diğerleri, 2009). Kardeşler OSB'li kardeşleri ile ilgili çok çeşitli duygular hissedebilmektedir. Sorumluluk, korku, acıma, empati, umut (Benderix ve Sivberg, 2007), OSB'li kardeşlerin stereotipik ve tekrarlayan zorlayıcı davranışları ve toplumsal alanlarda bu davranışları gösterdiklerinde hissedilen utanma (Angell ve diğerleri, 2012), gelecekle ilgili hissedilen endişe ve yalnızlık (Bagemholm ve Gillberg, 1991) bu duygulardan bazılarıdır.

Araştırmada araştırma ve karşılaştırma grubunun özellikle davranışsal özelliklerinin daha iyi belirlenebilmesi için dışa yönelim davranış sorunları karşılaştırılmıştır. İki grup arasındaki toplam dışa yönelim problemleri OSB'li çocukların kardeşlerinde anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır. Dışa yönelim alt alanlarına bakıldığında da kurallara karşı gelme alt alanının da iki grup arasında fark çıkmazken saldırgan davranış alt alanında anlamlı derecede fark çıkmıştır. Alanyazında çalışmanın bu bulgusunu destekleyen (Farber, 2010; Rodrigue ve diğerleri, 1993; Verte ve diğerleri, 2003) ve desteklemeyen (Dempsey ve diğerleri, 2012; Rao ve Beidel, 2009) çalışmalar yer almaktadır. Davranışsal özelliklerle ilgili saldırgan davranışların OSB'li çocukların kardeşlerinde daha yaygın olduğunu belirten çalışmalarla (Ross ve Cuskelly, 2006) çalışmanın bu yöndeki bulgusu da desteklenmektedir.

Araştırmada OSB şiddetini ifade eden Otistik Bozukluk İndeksi (OBİ) ile kardeşlerdeki 'içe yönelim', 'dışa yönelim' ve 'toplam problem' arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Yapılan analizlerde tüm yapılar arasında pozitif yönde anlamlı ilişki ortaya çıkmıştır. OSB'li çocukların davranış sorunlarının yoğun olması veya OSB şiddetinin fazla olması ile tipik gelişen kardeşlerin psikososyal özellikleri arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu ortaya koyan çalışmalar araştırmanın bulgularını desteklemektedir (Benson ve Karlof, 2008; Meyer ve diğerleri, 2011; Tomenty ve diğerleri, 2012). OSB'li çocukların davranış sorunlarının sıklığı kardeşlerin davranış sorunlarında artışa ve kardeşlik ilişkisinin daha az sıcak/daha çok çatışmalı olmasına neden olmaktadır (Hastings ve Petalas, 2014; Petalas ve diğerleri, 2012). Bazen bu etki direkt değil de dolaylı olabilmektedir. Örneğin depresyon düzeyi yüksek olan bir anne bu pozitif yönlü ilişkiyi oluşturabilmektedir (Meyer ve diğerleri, 2011). OSB'li kardeşin evdeki davranış problemlerinin yoğun olması durumunda kardeşler ev içi ilişkilerde kendilerini çekmekte, kendilerini daha yalnız ve dışlanmış hissedebilmektedir (Benderix ve Sivberg, 2007). Yine OSB'ye özgü davranışların evde veya diğer ortamlarda yoğun olarak yaşanması ve kardeşlerin bu davranışları yönetemedikleri durumlarda hissettikleri utanç veya çaresizlik sosyal yaşantılardan kendilerini çekme ile sonuçlanabilir. Günlük yaşamdaki zorluklar, üstlenilen fazladan roller aile içinde kardeşlerin kendilerini konumlandırılmaması ve rol karmaşası yaşamasına neden olduğu ve bu durumun öfke gibi dışa yönelimli davranış sorunlarına veya stres, kaygı ve depresyon gibi içe yönelimli sorunlara neden olduğu söylenebilir. OSB şiddeti arttıkça ebveyner içinde durumun zorlaştığı ve tipik gelişim gösteren çocuklarının gelişimsel ihtiyaçlarının daha çok gözden kaçabileceği, bunun sonucunda da tipik gelişen kardeşlerin uyumsal alanlarda zorlandığı düşünülmektedir.

Alanyazında araştırmanın bu yöndeki bulgusunu desteklemeyen ve otizmin şiddeti veya OSB'ye özgü davranış sorunlarının yoğunluğu ile kardeşlerin uyumsal alanlardaki özellikleri arasında herhangi bir ilişki olmadığını söyleyen çalışmalar vardır (Hastings ve Petalas, 2014; Kaminsky ve Dewey, 2002; Tomenty ve diğerleri, 2012). Bazı çalışmalarda ise otizmin şiddeti arttıkça kardeşler arası rekabetin ve çatışmanın azaldığı belirlenmiştir (O'Laughlin, 2009).

Araştırmada ortaya çıkan otizmin şiddeti ile tipik gelişen kardeşlerdeki toplam problem puanları arasındaki pozitif ilişki tipik gelişen kardeşlerin çeşitli psikolojik veya psikiyatrik hastalıklara genetik yatkınlık gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle içe yönelimli problem alanları kardeşlerde de henüz tanılanmamış olsa da bazı hastalıkların olabileceğini düşündürmektedir. Gold (1993) OSB'li çocukların ergen kardeşlerinde depresyonun klinik düzeyde olduğunu söyleyerek çalışmanın bu yöndeki bulgusunu desteklemektedir. Smalley, McCracken, ve Tanguay (1995) OSB'li çocukların kardeşlerinde major depresyon hastalıklarının daha

yaygın olduğu ve bunun genetik yatkınlıktan kaynaklanabileceğini belirtmektedir. Sadece psikolojik veya psikiyatrik eğilim değil gelişimsel yetersizlik veya OSB tanı kriterlerini tam karşılamamakla birlikte OSB özelliklerin kardeşlerdeki varlığından söz edilebilir. OSB'li bireylerin birinci derece akrabalarında görülen ve otizme yatkınlığı temsil ettiği düşünülen, klinik düzeyin altındaki kişilik özellikler ve sosyal, bilişsel ve dil alanındaki bozukluklar veya gerilikler olarak tanımlan (Bailey, Palferman, Heavey, ve LeCouteur 1998; Ferraioli ve Harris, 2010; Tomenty ve diğerleri, 2012; Yirmiye ve diğerleri, 2006) Geniş Otizm Fenotipi'nin kardeşlerin psikososyal özellikleri üzerinde etkili olduğunu ortaya koyan çalışmalar hem kardeşlerin genetik olarak gelişimsel yetersizliğe sahip olma riskini arttırmakta hem de ülkemizde bu araştırmaların yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Fenotipik özelliklerin yoğun olarak görüldüğü kardeşlerde uyum güçlüklerinin fazla olduğunu (Meyer ve diğerleri, 2011), daha çok problem davranışlar gösterdiklerini (Mohammadi ve Zarafshan, 2014), depresyon ve kaygı semptomlarının daha yüksek olduğunu ortaya koyan (Meyer ve diğerleri, 2011; Orsmond ve Seltzer, 2009) çalışmalar da alanyazında yer almaktadır. Bu çalışmalar, araştırmacının da ortaya koyduğu tipik gelişen kardeşlerin tüm alt alanlarda yaşanan problemlerinin nedeninin OSB şiddeti ve tipik gelişen kardeşlerdeki fenotipik özelliklerin varlığı olabileceği düşüncesini güçlendirmektedir.

Araştırmada araştırma ve karşılaştırma grubundaki annelerin ruhsal özelliklerinin tipik gelişen çocuklarının duygusal, sosyal ve davranışsal özellikleri üzerindeki etkisinin ortaya konması amacıyla annelerin depresyon düzeyleri ve etkileri ile ilgili veriler elde edilmiştir. Araştırma ve karşılaştırma grubundaki annelerin depresyon düzeyleri karşılaştırıldığında araştırma grubundaki annelerin depresyon düzeylerinin karşılaştırma grubundaki annelerden oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmışken OSB'li çocuğun OSB şiddeti ile annelerinin depresyon düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki çıkmamıştır. Yine OSB'li çocukların annelerinin depresyon düzeyleri ile tipik gelişen çocuklarının psikososyal özellikleri arasındaki ilişkinin anlamlılığı sınırlanmıştır. Tüm alt alanlarla anne depresyon düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır.

Annelerin ruhsal olarak kendilerini nasıl hissettikleri ve OSB'li bir çocuğun aileye katıldıkları andan itibaren bu durumu nasıl yönettiklerinin tipik gelişen çocuklar da dahil tüm aileyi etkileyen önemli bir değişken olduğu söylenmektedir (Meyer ve diğerleri, 2011). Bu anlamda annelerin ruhsal durumlarının da kardeşlerin davranışsal, duygusal ve sosyal özellikleri üzerindeki önemli bir yordayıcı olduğundan yola çıkılarak elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Birçok çalışma araştırma ile benzer sonuçlar ortaya koyarak çalışmanın bu sonucunu desteklemektedir. OSB'li çocukların annelerinde depresyon, strese bağlı hastalıklar veya fiziksel sağlık sorunları daha yaygın görünmektedir (Meyer ve diğerleri, 2011; Rao ve Beidel, 2009). Fisman ve Wolf (1991) annelerdeki depresif belirtilerin yoğun olmasının nedenini OSB'li çocukların normal fiziksel görünüme sahip olmalarına ve bundan kaynaklı olarak tanılamamanın gecikip annelerin yeterlik konusunda kendilerini suçlamalarına bağlamaktadır. Farklı yetersizliği olan (Down sendromu) çocukların anneleri ile kıyaslandığında da OSB'li çocuk annelerinde depresyon ve stres daha yüksektir ve bu da kardeşlerin uyum özelliklerini etkilemektedir (Fisman ve diğerleri, 2000). Hasting ve Petalas (2014) ise kardeşlerin uyum sorunlarının annelerin depresyon düzeyleri ile ilişkili olmadığını ortaya koymuştur. Daha önceki çalışmalarda da ağırlıklı olarak ortaya konduğu gibi annelerin ruhsal olarak kendilerini iyi hissetmeleri tipik gelişen çocuklarının duygusal, sosyal ve davranışsal özellikleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu sürecin nasıl işlediği ile ilgili çeşitli şeyler söylenebilir. Öncelikle gelişimsel bir yetersizlik olan OSB tanılması çoğu zaman oldukça fazla zaman ve enerji gerektirmektedir. Bu zorlu sürecin sonunda alınmış bir tanıdan sonra ailede roller ve dinamikler değişmekte ve tüm aile bireyleri bundan etkilenmektedir. Annelerin bu süreci nasıl yönettiği aslında tüm ailenin tanıdan etkilenme şeklini ve düzeyini de belirlemektedir. Mesela tanılama sürecinin sonlanmış olması, ailelerin önünde baş edebilecekleri somut bir durumun belirmesi ve hissedilen rahatlık olumlu sonuçlara yol açabilir. Eğitim ve müdahale sürecinin başlaması ile aileler farklı bir yoğunluğun içine girseler de hissedilen rahatlık olumlu bir atmosfer yaratabilir. Benzer şekilde ailelerin uygun müdahale ve eğitim için çaba sarf ediyor olmaları şok ve depresif duygulanım hallerinin veya inkar gibi savunma mekanizmalarından daha çok adaptif savunmalar kullandıkları, çocuklarının OSB'li olduklarını rahatça ifade edebilmeleri ve bu anlamda iletişime açık olmaları tipik gelişen çocuklarının psikososyal alanlarda olumsuz etkilerden koruyabilir. Benson (2010) annelerin OSB'yi kabul düzeyleri düşük olduğu zaman veya inkar ettiklerinde depresyon ve öfke düzeylerinin daha yüksek olduğunu, olumlu bir bakış açısı geliştirdiklerinde ise daha az olumsuz duygu yaşadıklarını belirtmektedir. Yapılan bir çalışmada annelerin yaklaşık yarısının tanılamadan sonra rahatlama hissettiklerini ve belirsizlikten kaynaklanan stress düzeylerinin azaldığı ortaya konmuştur (Banach, Iudice, Conway ve Couse, 2010).

Tanılamadan sonra ebeveynler ve özellikle annelerin hissettikleri duygular suçluluk, acı, keder gibi depresyonu tetikleyecek türden ise veya tanıdan sonra içine girdikleri yeni yaşam tarzı ve zorlu eğitim süreci onları uyum anlamında zorluyorsa tipik gelişen çocukları da dahil tüm aile olumsuz etkileniyor denebilir. Hissedilen bu suçluluk ve çaresizlik içinde anneler tipik gelişen çocuklarının ihtiyaçlarını gözden kaçırabilir, fark etse bile karşılayacak ruhsal ve fiziksel gücü kendinde bulamayabilir, çocuklarının duygusal ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanacağı alanlar veya olanaklar sağlayamayabilir. Bunun sonucunda OSB'li kardeşi olan ve kendisinde herhangi bir gelişimsel yetersizlik olmayan kardeşler bu dezavantajlı ortamda var olmaya çalışmakta, ebeveynlerinden ve çok önemli bir sosyal gelişim kaynağı olan kardeşten yeterince destek göremeyince de duygusal ve sosyal gelişim alanlarında olumsuz etkilenmektedir. Ebeveynlerin özellikle annelerin yaşadığı stres kardeşler de dahil tüm aileyi olumsuz etkileyebilir (Meadan, Stoner ve Angell, 2010). Annelerin psikolojik yönden iyi olması kardeş uyumunu etkileyebilecek önemli bir etkidir çünkü ebeveynler stres altında diğer çocuklarına daha az zaman ve enerji harcayabilmekte ve bu da ilişkileri olumsuz etkileyip kardeşlerin uyumunu bozabilmektedir (Hasting, 2003b). Smith (2006), otizmlilerdeki davranış sorunlarının ailelerde strese, az ebeveyn ilgisine ve evde fazla sorumluluğa neden olduğunu, kardeşlerin de ebeveynlerinden daha fazla ilgi çekmek için daha çok davranış sorunu ortaya koyduğunu belirtmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak OSB'li kardeşe sahip olan ve kendisi tipik gelişen kardeşler davranışsal, duygusal ve sosyal alanlarda hem kendi hem de kardeşi tipik gelişen kardeşlere oranla daha yoğun sorunlar yaşamaktadır. OSB'li çocukların kardeşlerin yaşadıkları anksiyete, depresyon, somatik şikayetler, saldırgan davranışlar, sosyal sorunlar ve dikkat sorunları anlamlı derecede daha yüksektir. Kardeşlerin tüm bu psikososyal alanlarda dezavantajlı olma nedenlerinin sadece otizm tanılı bir kardeşim varlığından daha karmaşık olabileceğinden yola çıkılarak araştırmada OSB'li kardeşteki OSB şiddeti ve annelerin depresyon düzeylerinin etkisi araştırılmıştır. Genel olarak, OSB'li kardeşlerde OSB özellikleri arttıkça ya da yoğunlaştıkça kardeşlerin psikososyal özellikleri olumsuz etkilenmekte, içe yönelimli ve dışı yönelimli davranış sorunları artmaktadır. Benzer şekilde annelerin depresyon düzeyleri de her iki grup arasında anlamlı farklılık göstermiştir ve depresif özellikler tipik gelişen çocukların uyumsal alanlarında dezavantaj oluşturmaktadır.

Elde edilen verilerden yola çıkılarak nörogelişimsel bir yetersizlik olan OSB'nin anneler ve tipik gelişen kardeşler dahil aile bireylerini etkilediği, özellikle annelerin yaşadıkları duygusal süreçlerin kardeşler üzerindeki etkilere yön verdiği söylenebilir. Bu araştırmanın ortaya konmasında çıkış noktasını oluşturan OSB'nin kardeşler üzerindeki etkilerinin ve bu etkilerin hangi değişkenlere göre değişip değişmediğinin belirlenmesi, OSB'li çocuğu aileye en sağlıklı şekilde dahil edebilme, uygun müdahale ve eğitimin sağlanmasında ailenin de etkili olduğunun ortaya konması ve bunun yürütülebilmesi için ailenin kabul ve OSB'ye dair bilgi düzeyinin artırılmasına ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. Tüm aile bireyleri bir yandan maddi ve manevi kaynaklarının büyük bir kısmını OSB ile baş etmede kullanırken bir yandan da ailenin diğer bireylerinin birbirlerine ve kendilerine yatırım yapabilmeleri ve yaşam alanı açabilmeleri gerekmektedir. Bu yüzden kardeşlerde dahil tüm ailenin daha sistematik bir şekilde bilgilendirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

Araştırmada OSB'li çocukların tipik gelişim gösteren kardeşlerinin duygusal, sosyal ve davranışsal özellikleri incelenmiş, bu özelliklerin annelerin depresyon düzeyleri ile OSB'li kardeşlerin OSB şiddetinden nasıl etkilendiğinin ortaya çıkarılması amaçlanmış ve sonuçlara göre kardeşlerin gelişimsel risk altında olduğu ve annelerin ruhsal özelliklerinin bu riski için kritik bir öneme sahip olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlarla birlikte araştırmanın okuyuculara aktarılması gereken bazı sınırlılıkları vardır. Bunlardan ilki, OSB'nin kardeşler üzerindeki etkisinde yordayıcı olabilecek herhangi bir demografik değişkenin dahil edilmemiş olmasıdır. İkinci sınırlılık veri kaynaklarının sadece anneler olmasıdır. Bu anlamda baba, temel bakım veren kişi veya kardeşin kendisi gibi farklı veri kaynaklarının kullanılması etkileri ortaya çıkarmak açısından önemlidir. Araştırmanın üçüncü sınırlılığı ise araştırma grubunun büyüklüğüdür. Daha genellenebilir sonuçlar için daha geniş araştırma grupları ile çalışmalar yapılmasının etkili olacağı düşünülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre hem ailelere hem de ileri araştırmalara yönelik öneriler sunulabilir. Aileler OSB'li bir çocuğun aileye katılımı veya tanılanmanın yapılmasından sonra tipik gelişen çocuklarına OSB'nin ne olduğu ile ilgili yaşlarına uygun açıklamalar gerektiğinde uzman yardımı ile yapabilirler. Gerekirse uzman desteği alınmalıdır. Ebeveynler OSB'li ve tipik gelişim gösteren çocukları ile hem birlikte hem de ayrı ayrı vakit geçirebilir. Tipik gelişen çocuklar için kendilerine ait bir oda gibi evde bir yaşam alanı oluşturulabilir ve çocukların bu alanı etkin kullanımına ebeveynler yardımcı olabilir. Aileler tipik gelişen çocuklarının eve arkadaş çağırabilmeleri veya diğer arkadaşlarının evlerine gidebilmeleri için uygun olanaklar yaratabilir. Ebeveynler OSB'li çocuklarının eğitimi ve ev işlerinde tipik gelişen çocuklarından yaşlarına uygun sorumluluklar verebilir. Ebeveynler tipik gelişen çocukları için spor, çeşitli hobiler gibi ev dışı sosyal alanlar oluşturabilir. İleri araştırmalar için kardeşlerle ilgili öğretmen, kardeşlerin kendileri gibi farklı bilgi kaynakları da kullanılabilir. Annelerin depresyon düzeyinden farklı olarak evlilik memnuniyeti, ebeveynlerdeki stres düzeyi ve baş etme, ebeveynlik tarzı gibi farklı ebeveyn özelliklerinin tipik gelişen çocukların uyum özellikleri üzerine olan etkisi araştırılabilir. Kardeşlerdeki Geniş Otizm Fenotipi Özelliklerinin varlığı ve bu özelliklerin duygusal, sosyal ve davranışsal özellikler üzerine olan etkisi veya ilişkisi araştırılabilir. Çalışma grubu daha geniş tutulan çalışmalar yapılabilir. Kardeşlerin yaş aralığının daha dar olduğu ve gelişimin sadece bir dönemini (çocukluk, ergenlik vb.) kapsayan çalışmalar desenlenebilir. Böylece gelişim dönemi özellikleri ile ilgili değişkenler kontrol altına alınabilir. Farklı karşılaştırma gruplarının olduğu çalışmalar desenlenebilir. Örneğin, zihinsel yetersizlik, bedensel yetersizlik gibi farklı yetersizliği olan çocukların kardeşleri ile OSB'li çocukların kardeşlerinin özelliklerinin karşılaştırıldığı çalışmalar yapılabilir. Böylece OSB'nin etkisi daha net ortaya çıkabilir.

KAYNAKÇA

- Akçakın, M. (1985). Çocukların davranışlarını değerlendirme ölçeğinin tanıtımı ve güvenilirlik çalışması. *Psikoloji Dergisi*, 5(18), 3-6.
- APA (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders-DSM-5*. Washington: American Psychiatric Publishing.
- Angell, M.E., Meadan, H. ve Stoner, J.B. (2012). Experiences of siblings of individuals with autism spectrum disorders. *Autism Research and Treatment*. Article ID 949586. <https://doi.org/10.1155/2012/949586>
- Bagenholm, A., Gillberg, C. (1991). Psychosocial effects on siblings of children with autism and mental retardation: A population based study. *Journal of Mental Deficiency Research*, 35, 291-307. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.1991.tb00403.x>
- Bailey, A., Palferman, S., Heavey, L., LeCouteur, A. (1998). Autism: The phenotype in relatives. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 28, 369-392. <https://doi.org/10.1023/A:1026048320785>
- Banach, M., Iudice, J., Conway, L., Couse, L. (2010). Family support and empowerment: post autism diagnosis support group for parents. *Social Work with Groups*, 33, 69-83. doi: 10.1080/01609510903437383

- Barak-Levy, Y., Goldstein, E. ve Weinstock, M. (2010). Adjustment characteristics of healthy siblings of children with autism. *Journal of Family Studies*, 16(2), 155–164. <https://doi.org/10.5172/jfs.16.2.155>
- Beck, A.T. (1974). Assessment of depression: The depression inventory. *Pharmacopsychiatry*, 7, 151-169.
- Benderix, Y. ve Sivberg, B. (2007). Siblings' experiences of having a brother or sister with autism and mental retardation: a case study of 14 siblings from five families. *Journal of Pediatric Nursing*, 22(5), 410-418. DOI: 10.1016/j.pedn.2007.08.013
- Benson, P. R. (2010). Coping, distress, and well-being in mothers of children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 4, 217–228. doi:10.1016/j.rasd.2009.09.008
- Benson, P. R. ve Karlof, K. (2008). Child, parents, and family predictors of latter adjustment in siblings of children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 2, 583-600. DOI: 10.1016/j.rasd.2007.12.002
- Cicirelli, V. G. (1995). *Sibling relationship across the life span*. New York: Springer Science+Business Media
- Dempsey, A. G., Llorens, A., Brewton, C., Mulchandani, S. ve Goin-Kochel, R. P. (2012). Emotional and behavioral adjustment in typically developing siblings of children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorder*, 42, 1393-1402. <https://doi.org/10.1007/s10803-011-1368-9>
- Diener, M. L., Anderson, L., Wright, C. A. ve Dunn, M. L. (2015). Sibling relationships of children with autism spectrum disorder in the context of everyday life and a strength-based program. *Journal of Family Study*, 24, 1060–1072. DOI: 10.1007/s10826-014-9915-6
- Diken, İ.H., Ardiç, A. ve Diken, Ö. (2011). *Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği – 2 Türkçe Versiyonu*. Ankara: Maya Akademi.
- Diken, İ.H., Ardiç, A., Diken, Ö. ve Gilliam, J. E. (2012). Exploring the validity and reliability of turkish version of Gilliam Autism Rating Scale-2: turkish standardization study. *Education and Science*, 37(166), 318-328.
- Edwards, R., Hadfield, L., Lucey H. ve Mauthner, M. (2006). *Sibling identity and relationships. Sisters and brothers*. London: Routledge.
- Erol, N. ve Şimşek, Z. (2010). *Okul çağı çocuk ve ergenler için davranış değerlendirme ölçekleri el kitabı*. Ankara: Metis.
- Farber, S. (2010). *The effects on siblings of children with autism* (PsyD dissertation, St. John's University). Retrieved from <https://stjohnsuniversitylibraries.on.worldcat.org/oclc/696783814>
- Ferraioli, S. J. ve Harris, S. L. (2010). The impact of autism on siblings. *Social Work in Mental Health*, 8, 41-53. <https://doi.org/10.1080/15332980902932409>
- Fisman, S., Wolf, L., Ellison, D., Gillis, B. ve Freeman, T. (2000). A longitudinal study of siblings of children with chronic disabilities. *Canadian Journal of Psychiatry*, 45, 369–375. <https://doi.org/10.1177/070674370004500406>
- Fisman, S. ve Wolf, L. (1991). The handicapped child: Psychological effects of parental, marital, and sibling relationships. *Psychiatric Clinics of North America*, 14(1), 199-217. [https://doi.org/10.1016/S0193-953X\(18\)30333-2](https://doi.org/10.1016/S0193-953X(18)30333-2)
- Gold, N. (1993). Depression and social adjustment in siblings of boys with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 23, 147–163. doi: 10.1007/BF01066424
- Hasting, R.P. (2003a). Behavioral adjustment of siblings of children with autism engaged in applied behavior analysis early intervention programs: the moderating role of social support. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 33(2), 141-149. DOI: 10.1023/a:1022983209004
- Hasting, R.P. (2003b). Brief report: behavioral adjustment of siblings of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 33(1), 99-104. DOI: 10.1023/a:1022290723442
- Hasting, R.P. (2007). Longitudinal relationships between sibling behavioral adjustment and behavior problems of children with developmental disabilities. *Journal of Developmental Disorders*, 37, 1485-1492. DOI: 10.1007/s10803-006-0230-y
- Hastings, R.P. ve Petalas, M.A. (2014). Self-reported behavior problems and sibling relationship quality by siblings of children with autism spectrum disorder. *Child: Care, Health and Development*, 40(6), 833-839. DOI: 10.1111/cch.12131
- Hisli, N. (1989). Beck Depresyon Envanteri'nin üniversite öğrencileri için geçerliği, güvenilirliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(23), 3-13.
- Howlin P. (1988). Living with impairment: The effects on children of having an autistic sibling. *Child: Care, Health and Development*, 14, 395–408. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.1988.tb00591.x>
- Kaminsky, L. ve Dewey, D. (2002). Psychosocial adjustment in siblings of children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43 (2), 225-232. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00015>
- Kaplan, L. M. (2013). Sibling relationships with an autistic sibling. Retrieved from http://sophia.stkate.edu/msw_papers/206.
- Kılınc, S. ve Torun, F. (2011). Türkiye'de klinikte kullanılan depresyon değerlendirme ölçekleri. *Dirim Tıp Dergisi*, 86(1), 39-47.
- Lefkowitz, E. G., Crawford, S. G. ve Dewey, D. (2007). Living with impairment: Behavioral, emotional and social adjustment of siblings of children with autism. *International Journal of Disability, Community&Rehabilitation*, 6(1). http://www.ijdc.ca/VOL06_01_CAN/articles/dewey.shtml
- Lovell, B. ve Wetherell, M. A. (2016). The psychophysiological impact of childhood autism spectrum disorder on siblings. *Research in Developmental Disabilities*, 49, 226-234. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2015.11.023>
- Macks, R.J. ve Reeve, R. E. (2007). The adjustment of non-disabled siblings of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorder*, 37, 1060-1067. DOI: 10.1007/s10803-006-0249-0
- Mascha, K. ve Boucher, J. (2006). Preliminary investigation of a qualitative method of examining siblings' experiences of living with a child with ASD. *British Journal of Developmental Disabilities*, 52, 19–28. DOI: 10.1179/096979506799103659
- McVicker, M. L. (2013). *The sisters' experience of having a sibling with an autism spectrum disorder*. (Doctoral dissertation) Retrieved from <http://aura.antioch.edu/etds/49>

- Meadan, H., Stoner, J. B., Angell, M. E. (2010). Review of literature related to the social, emotional and behavioral adjustment of siblings of individuals with autism spectrum disorder. *Journal of Developmental Disabilities, 22*, 83-100. <https://doi.org/10.1007/s10882-009-9171-7>
- Meyer, K. A., Ingersoll, B. ve Hambrick, D.Z. (2011). Factors influencing adjustment in siblings of children with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders, 5*, 1413–1420. DOI: 10.1016/j.rasd.2011.01.027
- Mohammadi, M. ve Zarafshan, H. (2014). Family function, parenting style and broader autism phenotype as predicting factors of psychological adjustment in typically developing siblings of children with autism spectrum disorders. *Iranian J Psychiatry, 9*(2), 55-63.
- Moyson, T. ve Roeyers, H. (2011). The quality of life of siblings of children with autism spectrum disorder. *Exceptional Children, 78*(1), 41-55. <https://doi.org/10.1177/001440291107800103>
- O'Laughlin, K. C. (2009). The quality of the sibling relationship of children diagnosed with autism. PCOM Psychology Dissertations. Paper 152.
- Orsmond G. I. ve Seltzer M. M. (2007). Siblings of individuals with autism spectrum disorders across the life course. *Mental Retardation and Developmental Disabilities, 13*, 313-320. DOI: 10.1002/mrdd.20171
- Öner N. (1997). Türkiye'de kullanılan psikolojik testler bir başvuru kaynağı. İstanbul:Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Petalas, M. A., Hastings, R. P., Nash, S., Downey, A. ve Reilly, D. (2009). "I like that he always shows who he is": The perceptions and experiences of siblings with a brother with autism spectrum disorder. *International Journal of Disability, Development and Education, 56*(4), 381-399. <https://doi.org/10.1080/10349120903306715>
- Petalas, M. A., Hastings, R. P., Nash, S., Hall, L. M., Joannidi, H. ve Dowey, A. (2012). Psychological adjustment and sibling relationships in siblings of children with Autism Spectrum Disorders: Environmental stressors and the Broad Autism Phenotype. *Research in Autism Spectrum Disorders, 6*, 546–555. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2011.07.015>
- Quintero, N. ve McIntyre, L. (2010). Sibling adjustment and maternal well-being: An examination of families with and without a child with an autism spectrum disorder. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities, 25*, 37–46. doi: 10.1177/1088357609350367
- Rao, P.A. ve Beidel, D.C. (2009). The impact of children with high-functioning autism on parental stress, sibling adjustment, and family functioning. *Behavior Modification, 33* (4), 437-451. doi: 10.1177/0145445509336427
- Rodrigue, J. R., Geffken, G. R. ve Morgan, S. B. (1993). Perceived competence and behavioral adjustment of siblings of children with autism. *Journal of Autism & Developmental Disorders, 23* (4), 665-674. DOI: 10.1007/BF01046108
- Ross, P. ve Cuskelly, M. (2006). Adjustment, sibling problems and coping strategies of brothers and sisters of children with autistic spectrum disorder. *Journal of Intellectual & Developmental Disability, 31*(2), 77-86. DOI: 10.1080/13668250600710864
- Shivers, C. M., Deisenroth, L.K. ve Taylor, J. L. (2013). Patterns and predictors of anxiety among siblings of children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism Developmental Disorders, 43*, 1336–1346. doi: 10.1007/s10803-012-1685-7
- Smalley, S. L., McCracken, J. ve Tanguay, P. (1995). Autism, affective disorders, and social phobia. *American Journal of Medical Genetics (Neuropsychiatric Genetics), 60*, 19–26. DOI: 10.1002/ajmg.1320600105
- Smith, T. L. (2006). Siblings of children with autism; an investigation of sibling and parent characteristics contributing to positive and negative psychosocial outcomes (Doctoral Dissertation). University of Toronto.
- Stoneman, Z. (2001). Supporting positive sibling relationships during childhood. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews, 7*, 134–142. DOI: 10.1002/mrdd.1019
- Tomenty, T. S., Barry, T. D. ve Bader, S. H. (2012). Are typically developing siblings of children with an autism spectrum disorders at risk for behavioral, emotional, and social maladjustment? *Research in Autism Spectrum Disorders, 6*, 508-518. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2011.07.012>.
- Topaloğlu, G. (2011). *Otizmli çocukların kardeş ilişkisinde annenin rolü [The role of mother in sibling relationship of children with autism]* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinden edinilmiştir. (Tez Numarası: 279903).
- Verte, S., Roeyers, H. ve Buysse, A. (2003). Behavioral problems, social competence and self-concept in siblings of children with autism. *Child: Care, Health & Development, 29*(3), 193-205. DOI: 10.1046/j.1365-2214.2003.00331.x
- Yirmiya, N., Gamliel, I., Pilowsky, T., Feldman, R., Baron-Cohen, S., Sigman, M. (2006). The development of siblings of children with autism at 4 and 14 months: social engagement, communication, and cognition. *Journal of Child Psychology and Psychiatry 47*(5), 511–523. DOI: 10.1111/j.1469-7610.2005.01528.x